

ВИДОВЕ НАКАЗАНИЯ В БЪЛГАРСКИТЕ ВЪЗРОЖДЕНСКИ ЕСНАФСКИ ОРГАНИЗАЦИИ

ас. д-р Петя Неделева¹

Еснафът бил най-обхватната обществена и стопанска организация на територията на Османската империя. Той бил подкрепян от държавата поради социални и финансови съображения, търсен от населението като професионална и социална опора и като правораздавателна институция.²

Еснафските организации получили свобода да произвеждат и продават, да контролират количеството и качеството на стоките, да определят цените им, да избягват нелоялната конкуренция помежду си. Наред с това те се организирали свободно, уреждали и правораздавали по всички еснафски спорове и дела. Автономията, с която разполагали, и задължителната помощ, която получавали от държавата, им предоставяли реална възможност да избягват и дори да се противопоставят на беззаконията на местните власти.

Всеки един институт, независимо от периода, в който съществува, има нужда от санкцията на официалната власт. Такава санкция за еснафските организации в Османската империя, включително и българските, бил ферманът на Мустафа Хан III, издаден през 1773 г. Той имал функцията на регламент, който давал общата рамка на устройството и дейността на еснафите, имал за цел да узакони техните правомощия и традиционни наредби, съществували още от „старо време“.³ Ферманът съдържал разпоредби по важни въпроси, касаещи статута и дейността на занаятчиите: различни етапи на обучение, тестване, откриване на самостоятелен дюкян, управителни органи, правораздавателни правомощия, наказания и пр.

Конкретната регламентация на структурата, дейността и отношенията в еснафа и ръководните му органи се съдържала в еснафските устави. Те имали функциите на вътрешни правилници. Еснафските устави показват голямо многообразие: едни от тях са кратки, други са доста обстойни; едни се отнасят до отделни основни моменти от живота на даден еснаф, други обхващат почти всички страни на неговата дейност. Всички устави си приличат по своята основна цел, по организацията на съответния

¹ Асистент по История на българската държава и право, Нов български университет.

² *Levis, B.* The Islamic guilds. – The Economic History Review, Т. VIII, 1937, Nr. 1, p. 26.

³ *Ихчиев, Д.* Еснафски документи и еснафски организации в турско време. – СпБИкД, 1907, кн. 7, с. 445.

еснаф и прилагането на българското обичайно право. Същевременно в тях се срещат много различия, отразяващи особеностите на съответния район, на съответното селище и дори на съответния еснаф.

Важно правомощие на еснафските организации била тяхната съдебна самостоятелност. Еснафите имали привилегиата сами да правораздават при нарушения и спорове между своите членове.⁴ Тази съдебна самостоятелност по дела от еснафски характер е отбелязана и във фермана от 1773 г.

Така според фермана всички дела и спорове от еснафски характер се предоставяли за решаване от еснафските органи, като не само се забранявала външна намеса, но османската администрация била длъжна да оказва съдействие. Компетентността да правораздават по еснафски дела е упомената и в еснафските устави и закони.

С цел улесняване на правораздавателната дейност еснафските организации създали система от публични и частни разпоредби, съвкупността от които може да се определи като своеобразно „еснафско право”. Тези правила били изписани в уставите и уставните решения на еснафските организации и в официални документи на османската власт, на базата на които се правораздавало. Характерно за еснафските устави е, че те съдържат предимно наказателноправни разпоредби. Когато липсвали писани правила, лицата се ръководели от обичайноправни норми, възприети и спазвани от „старо време”.

При нарушаване на правилата в различни еснафски устави се поставял въпросът за наказателната отговорност на лицата.

Текстовете на фермана и еснафските устави предвиждали за извършителите на различни престъпни деяния съответни наказания. Установяването на нарушение и налагането на наказание било предоставено на еснафските органи. По изключение било възможно предаване на турското правосъдие. Видът на наказанието зависело от тежестта на нарушението и решението на правораздавателния орган. Това право е записано във фермана от 1773 г. и е потвърдено в еснафските устави. Интересен е фактът, че едни и същи нарушения се наказвали по различен начин в различните еснафи, което показва, че тежестта на нарушенията не била преценявана еднакво в различните занаятчийски организации. Извършителят на нарушението се „педепсвал”, т. е. наказвал.

⁴ *Ганев, В.* Историческо развитие на търговското право. - ГСУ ЮФ, т. XII, 1921, с. 26.

Нарушителят, наречен „тюхметлия“, подлежал на две групи санкции. От една страна той търпял **духовно наказание** – проклетие, наказание от Божи съд, клетва. Подобна заплаха грозяла нарушителите на установените правила и ред в организацията: „да бъде проклет от триста и осемнадесет отци⁵ и от Свети Пантелеймон⁶ и от нас грешните; проклет и делата му на ръцете и да не види хаир и берекет от занаята във всичкия си живот и след смъртта да не види лице божие”⁷, както и проклятието: „Да бъде техният двор пуст и в жилищата им да няма живи.”⁸

От друга страна нарушилият правилата бил наказван и от земните съдници с различни **светски санкции** в зависимост от тежестта на нарушението и предвиденото за него наказание: „Освен гдето ще да има да дава ответ пред земните съдии, ще да бъде осъждан и на страшния съд Божий като престъпник на доброто”.⁹

В еснафските правилници се среща възможност за носене на наказателна отговорност от лица, които не са извършители на дадено нарушение. При причиняване на щета или извършване на друго „зло” от чирак или калфа на лице извън еснафа, бил наказван техният майстор: „Някой калфа или чирак, ако стори някому нещо зло, ще се накаже чорбаджията му според както му се види кабахата му.”¹⁰ Възможността за носене на наказателна отговорност от друго лице е предвидена в Съгласително писмо на папукчийския еснаф в Троян: „Който от ергените майстори, или калфа, или чирак се улови че ходи по седенки, майстор от този еснаф ще дава 100 гроша джереме, и 50 тояги еснафски ще му се ударят”.¹¹ Тази възможност е изключение от общия принцип наказателна отговорност да се носи от лицата, извършили деянието.

Налаганите от еснафските органи светски наказания били няколко вида: **имуществени** (глоба в пари и натура, конфискация на продукцията, даване на угощение), **телесни и опозорителни** (бой), **административни** (връщане на избягал ученик,

⁵ Отците, взели участие в първия никейски вселенски събор.

⁶ Според житието му Св. Великомъченик Пантелеймон живял през III в. Роден в гр. Никомидия като езичник, той носел първоначално името Пантолеон (от гр. „лъв във всичко”). Учил медицина при известния за времето си лекар Ефросин и станал придворен лекар. Впоследствие приел християнството и новото си име Пантелеймон („всемилолюбив”). Заради отказът си да се върне към езичеството, бил съсечен по заповед на император Максимилиан. Част от мощите на светеца се пазят в руския манастир „Св. Пантелеймон” в Света гора.

⁷ *Сатунджиев, Д.* Българската кооперация. С., 1947, с. 85.

⁸ Материали по миналото на Копривщица - Юбилеен сборник по миналото на Копривщица. С., 1926, с. 584: Закон на руфета механджийски и общопродователен.

⁹ *Атанасов, В.* Из миналото на нашите еснафи. - ПСП, кн. LXII, 1902, с. 882: Закон на бояджийския еснаф в Панагюрище.

¹⁰ НБКМ БИА II А 7969, л. 23: Устави и уставни правила на абаджийския еснаф в Жеравна.

¹¹ НБКМ БИА II В 9469.

отстраняване от заемана длъжност, временно и постоянно затваряне на дюкяна), *запиране, отлъчване* (кюста), *предаване на турското правосъдие* и др. Някои от тях са посочени във фермана на Мустафа Хан от 1773 г.: „Тоя еснафски съд осъжда провинените членове от еснафа на публично опозоряване, на изгонване от еснафството, на забрана да работи занаятската професия, на телесно наказание с пръчки, на временно арестуване, на парични глоби в полза на еснафа, на изобличение и на други подобни укори и наказания.” В същия ферман е записано още: „Виновниците и престъпниците ще се наказват на публично ругаене и позор пред еснафите и пред обществото; освен това виновните ще се подлагат на телесни наказания с биене по задника и по боси крака с яки и здрави дървени пръчки.”¹²

Наказанията се срещат в различни комбинации в еснафските устави и решения. Еснафските документи показват голямо разнообразие на наказателни норми. При извършването на еднакви нарушения в различните организации се налагали различни наказания, а било възможно едни и същи по вид и размер наказания да се прилагали за различни по тежест и вид нарушения.

Имуществени наказания били глоба, конфискация на продукцията, даване на угошение. Имайки предвид силната привързаност на занаятчиите към тяхната собственост и трудното печелене на капитал¹³, тези наказания били сериозни за еснафлията.

Глоба. Едно от най-често срещаните наказания в еснафските правилници била глобата. За глоба се споменава също във фермана на Мустафа Хан III. В него се посочва, че при нарушения на еснафските норми, еснафският съд има правото да налага различни наказания, включително и глоба, като има предвид парична глоба в полза на еснафската каса.¹⁴ Имущественото наказание глоба било налагано при най-разнородни по вид нарушения – работа в празничен ден, преждевременно напускане на майстор от чирак или калфа, самостоятелно пазарене на стока, разгласяване на взети в лонджата решения, отнемане на чужди клиенти, неприсъствие на лонджа, отсъствие от еснафски

¹² *Ихчиев, Д.* Цит. съч., с. 447 и 450.

¹³ Иван Хаджийски пише следното за имуществото на занаятчиите: „Всяка спестена пара, всеки купен предмет се отделя от залька. Дребният собственик не само присъства на раждането на всяка вещь в своето имущество, но и голяма част от тези вещи са плод на неговия личен труд и глад. Оттук иде и *кръвната връзка между дребния собственик и вещите на неговото имущество...* На нея се дължат масовите случаи, когато при пожар родители в усилията си да спасят добитъка и вещите забравят малките си деца в огъня.” (*Хаджийски, Ив.* Бит и душевност на нашия народ, с. 221 и сл.)

¹⁴ *Ихчиев, Д.* Цит. съч., с. 450: „Тоя еснафски съд осъжда провинените членове от еснафа...на парична глоба в полза на еснафа.”

празник или погребение и др. Наказанието се среща в еснафските устави под различни наименования: глоба, щрафа и др.

Размерът на глобата и нарушенията, за които се налагала били заложени в еснафските правилници и фермана от 1773 г. Наказанието обикновено се изпълнявало доброволно. Вероятно това е причината да липсват ясни текстове в уставите кой точно налага наказанието глоба. Обичайната формулировка е „да даде”, „се наказва с”, „глобата е”. Само в някои устави изрично се уточнява по чие решение е наложена глобата. Най-често това е решение на общото събрание на еснафа, като формулировката е „бива осъждан от всичките майстори”¹⁵, „каквото видят майсторите мунасип (уместно)”¹⁶, „що определят майсторите”¹⁷, „да се наказва съгласно”¹⁸, „да се съди от всички майстори съборно и да се наказва”¹⁹.

В други устави е упоменато, че глобата се налага от еснафския ръководител: „ще му се наложи от първомайстора да внесе в еснафската каса известна малка сума”²⁰. Налагане на глобата от ръководителя е предвидено в Устава на абаджийския еснаф в Ески Джумая²¹ и Устава на кройското дружество в София²². Глоба, наложена от еснафския ръководител или общото събрание е предвидена и в Устава на механджийския и общопродавателен еснаф в Копривщица: „И ако някой чирак не доседи до времето си и иде безредно при друг майстор, то който от майсторите прибере такъв законопрестъпник, да се съди от надзирателя (устабашията) и мезлича еснафски и да се наказва с глоба на общината.”²³ При по-големи еснафи, в които има сформирани еснафски съвет, неговите членове налагали наказанието глоба: „Никой от нас не може да укорява стоката на другия или пък занаята му, нито може да привлича купувачите на друг майстор, защото ще бъде наказан според решението на първомайсторите и да заплати при това на кутията (касата) двеста гроша.”²⁴

¹⁵ *Аргиров, С.* Два стари еснафски устава. - ПСп, LXI, С., 1901, с. 385: Устав на папукчийския и купчийския еснаф в Копривщица.

¹⁶ Материали по миналото на Копривщица, с. 557: Устав на сапунджийския еснаф.

¹⁷ Пак там.

¹⁸ Материали по миналото на Копривщица, с. 592: Устав на механджийския и общопродавателен еснаф.

¹⁹ *Аргиров, С.* Цит. съч., с. 377: Закон на руфета папукчийски и купчийски в Копривщица.

²⁰ *Еничерев, Н.* Възпоминания и бележки. С., 1906, с. 280: Устав на еснафите в Прилеп.

²¹ НБКМ, ф. 440, а. е. 1, л. 4.

²² *Цонев, Б.* Споменна книга на софийския кройски еснаф по случай стогодишния му юбилей. С., 1907, с. 106.

²³ Материали по миналото на Копривщица, с. 597.

²⁴ *Гизов, Н., А. Печилков и В. Искилиева.* Смолян. Смолян, 1972, с. 25: Съгласително-договор на 63 абаджии в с. Долно Райково. Подобен текст има в Споменна книга, с. 107: Устав на кройското дружество.

Глобата, според уставите на еснафските организации, била определяна както в *натура*, така и в *пари*.

В чл. 13 от Устава на гайтанджийския и бояджийски еснаф в Кюстендил наказанието глоба е определено в пари: „Когато един майстор пазари нещо да купи и друг му вземе пазарената вещ, да даде 10 гроша.”²⁵

Някои занаятчии не се съобразявали с установения ред или не искали да изчакат до официалното им провъзгласяване за майстори. Тези занаятчии, „излезли” майстори без съгласието на събранието, били наказвани с глоба, която постъпвала в еснафската каса. Глобата според уставно решение на абаджийския еснаф в Пловдив от 3 август 1706 г. била в размер на 200 гроша.

Били налагани глоби и при отклонение от приетите в даден еснаф еталони. Така в гайтанджийския и бояджийски еснаф в Кюстендил при отклонения от установените размери на гайтана се дължала глоба в размер на 10 гроша в полза на еснафската каса. Наказвала се също продажбата на гайтан на определен кръг лица – наказанието било 10 гроша в еснафската кутия, ако се продаде гайтан на „някой ябанджия...или на някой цинцарин, или на турчин”²⁶.

Наказанието парична глоба е предвидено още: Устав на папукчийския и купчийския еснаф в Копривщица²⁷, Устав на кюркчийския еснаф в с. Бобошево²⁸, Устав на златарския еснаф в Карлово²⁹, Съгласително писмо на папукчийския еснаф в Троян³⁰, Съгласително-договор на 63 абаджии в с. Долно Райково³¹, решения на ипекчийския еснаф в Скопие³² и др.

Размерът на налаганата глоба е различен: 1 грош³³, 5 гроша³⁴, 10 гроша³⁵, 20 гроша³⁶, 25 гроша³⁷, 50 гроша³⁸, 100 гроша³⁹, 200 гроша⁴⁰, 300 гроша⁴¹, но както във

²⁵ **Атанасов, В.** Нашите еснафи. - Сп. Светлина. Журнал за наука, изкуство и култура, 1894, № 11 - 12, с. 167: Устав на гайтанджийския еснаф в Кюстендил.

²⁶ **Атанасов, В.** Нашите еснафи, с. 166.

²⁷ **Аргиров, С.** Цит. съч., с. 385.

²⁸ **Кефов, Ив.** Минало и сегашно на с. Бобошево. С., 1935, с. 262.

²⁹ **Гандев, Хр.** Фактори на българското възраждане. 1600 - 1830. С., 1943, с. 200.

³⁰ НБКМ БИА II В 9469.

³¹ **Гигов, Н., А. Печилков и В. Искилиева.** Цит. съч., с. 25.

³² НБКМ БИА II Д 50.

³³ **Атанасов, В.** Нашите еснафи, с. 167: Устав на гайтанджийския и бояджийския еснаф в Кюстендил.

³⁴ **Гандев, Хр.** Цит. съч., с. 200, Устав на златарския еснаф в Карлово: „Който майстор яратиса (примами) някой калфа от майстора му, да даде на майсторите един зиафет и 5 гроша на кутията”.

³⁵ **Атанасов, В.** Нашите еснафи, с. 167, Устав на гайтанджийския и бояджийския еснаф в Кюстендил: „Който вика мющерията от дюкяна на друго...ще даде 10 гроша в кутията”.

³⁶ **Цухлев, Д.** Цит. съч., с. 261: Устав на чохаджийския еснаф във Видин.

³⁷ **Атанасов, В.** Нашите еснафи, с. 168: Устав на гайтанджийския и бояджийски еснаф в Кюстендил: „Който вземе скришом прежда и накачи цената ѝ без еснафски знание, да даде 25 гроша в кутията”.

фермана, така и в някои устави не се споменава определен размер. Най-често срещаната парична единица била грошът, но съществували глоби, определени и в други парични единици. В Устава на терзийския еснаф в Шумен глобата е определена в турски лири: „Неделя, Господните празници и на някой светия, които ще са назначени, не ще се отварят дюкяните. Който престъпи и отвори ще му се взема глоба една лира турска за еснафската каса.”⁴² Паричната единица „бешлик”⁴³ също се среща като размер на глоба: „Когато от нас повика чаушът на еснафа за лонджа или за кабахат и не иде веднага; втори път като го повика, да даде един дешлик в кутията.”⁴⁴

В повечето случаи паричната глоба се налагала в полза на еснафската каса. В редки случаи част от нея вземал чаушът или друг еснафски орган. В решение на ипекчийския еснаф в Скопие от 1862 г. е записано налагането на наказание глоба в размер на 50 гроша. Сумата се поделяла поравно между еснафа и чауша: „И който продава у Света неделя, да има глоба 50 гроша – чаушът наполовина с еснафа по 25 гроша.”⁴⁵

Освен в пари, глобата можела да бъде определена и в **натура** – восък, свещи, бакър, кафе, зехтин. Когато била определена във восък, размерът вариал от половин до 5 оки⁴⁶: „Ако някой дръзне и оцени някоя подобна стока сам, без знанието на еснафа, пазарлъкът му ще бъде развален и стоката няма да му се даде. И за наказание ще плати на еснафската каса от 5 до 3 оки восък съразмерно с погрешката.”⁴⁷ В Устава на механджийския и общопродавателен еснаф в Копривщица глобата в натура е определена в „драмове”: „Когато имаме събрание, сиреч лонджа, когото повика чаушинът, ако би да не дойде в определеното време, ще се наказва по 200 драма восък

³⁸ *Атанасов, В.* Нашите еснафи, с. 167, Устав на гайтанджийския и бояджийския еснаф в Кюстендил: „Който майстор излъже друг майстор чирака или му накачи хака, да даде 50 гроша в кутията”.

³⁹ НБКМ БИА II В 9469: Съгласително писмо на папукчийския еснаф в Троян: „Мерени калеври навсякъде мерени, сиреч калеврите мерени от самия да са мерени; който от нази определи уловен в такива направи, отрежда му се за кюставлъка 100 сто гроша.”

⁴⁰ *Гигов, Н., А. Печилков и В. Искилиева.* Цит. съч., с. 25: „Никой от нас не може да укорява стоката на другия или занаята му, нито може да привлича купувачите на друг майстор, защото ще бъде наказан според решението на първомайсторите и да заплати при това на кутията (касата) двеста гроша.”

⁴¹ *Цухлев, Д.* История на град Видин и неговата област. С., 1932, с. 261: Устав на чоходжийския еснаф.

⁴² Шумен и Шуменско XV - XIX век (документи и материали). Шумен, 1996, с. 213: Устав на терзийския еснаф в Шумен.

⁴³ *Бешлик* - турска сребърна монета от пет гроша.

⁴⁴ *Кепов, Ив.* Цит. съч., с. 262: Устав на кюркчийския еснаф.

⁴⁵ НБКМ БИА II Д 50.

⁴⁶ *Ока* - стара мярка за тегло около 1,28 кг.

⁴⁷ Шумен и Шуменско, с. 205: Устав на бакалския еснаф. Глоба, определена във восък се среща и в: устава на сапунджийския еснаф в Копривщица (Материали по миналото на Копривщица, с. 559); устав на сапунджийския еснаф в Копривщица (Материали по миналото на Копривщица, с. 558); кондика на терзийския еснаф в Етрополе (НБКМ БИА II А 7649); устав и уставни решения на абаджийския еснаф в Жеравна (НБКМ БИА II А 7697, л. 1); законник на кожухарския еснаф в Трявна (НБКМ БИА II В 900);

за в кутията.”⁴⁸ Според данни от анкетата на Ст. Бобчев, когато глобата била във восък, ръководителят на еснафа го продавал и получените пари били влагани в кутията.⁴⁹

Когато била определена във восък, натуралната глоба се заплащала в полза на еснафската каса или на църквата. В някои устави само е посочено наказанието глоба и нейният размер, без да се определя в полза на кого е наложено: „И ако някой да си наддава на някой пазарена стока, има да си даде 2 оки восък.”⁵⁰

В други устави натуралната глоба е определена в „свети свещи”: „Който сквернослови друг майстор, се наказва с една ока свети свещи.”⁵¹ Най-често срещаният размер е „една ока свети свещи”.

Сравнително по-рядко натуралната глоба е определена в бакър, като мерната единица отново била „ока”: „И пак така решихме, който стори тараф (събиране на хора) да рече да вади устабашията без време да бъде кюста, да даде на кутията 1 ока бакър.”⁵²

Интерес представляват случаите, при които наказанието било определено като комбинирана глоба в натура и в пари. При този вид смесени глоби било възможно дължимото да бъде уговорено в полза на различни лица: „Който калфа, когато излезе майстор, има уречено за еснафа за башкалъка и за зиафета, а който не си устои с добро, да го вдигне еснафът на мехкемето (съдилището) да даде 60 гроша на еснафа, на мехкемето 1 ока кафе да даде и на музирината (разсилния) 3 гроша.”⁵³ Подобна глоба в пари и натура е предвидена и в Устава на сапунджийския еснаф в Копривщица: „И ако някой от майсторите престъпи гореречените думи, да се накаже - на църквите по ока восък, и на кутията що определят майсторите да го даде.”⁵⁴ В Устава на абаджийския еснаф в Куманово наложената глоба отново е комбинирана, като е разпределена по следния начин: „Ако някой майстор излезе извън еснафските правила (обичаи), да се накаже. Наказанието се състои в това да даде 1 ока восък на училището, на еснафския кехая (кайя) ока кафе и на джамията 1 ока зехтин.”⁵⁵

В някои уставни правила точният размер на глобата не е определен. Това право е предоставено на правораздавателния орган, който налага наказанието.

⁴⁸ Материали по миналото на Копривщица, с. 589.

⁴⁹ **Бобчев, Ст.** СББЮО, част II, т. I, Държавно право, С., 1915, с. 243.

⁵⁰ НБКМ БИА I A 7697: Устави и уставни правила на абаджийския еснаф в Жеравна.

⁵¹ ОДА – Смолян, ф. 936, оп. 2, а. е. 128: устав на еснафи в с. Широка лъка.

⁵² НБКМ БИА II B 9469, л. 1: Майсторски закон на папукчийския еснаф в Троян.

⁵³ **Атанасов, В.** Нашите еснафи, с. 166: Уставни правила на терзийския еснаф в Кюстендил.

⁵⁴ Материали по миналото на Копривщица, с. 559.

⁵⁵ **Соколов, Л.** Стопанството на Куманово во втората половина на XIX век со одделен поглед врз абацискиот занает и еснаф. - ГИНИ, г. I, кн. 1, Скопие, 1957., с. 135: Уставни правила на абаджиите в Куманово.

Като наказание за извършено от еснафлия нарушение глобата се среща самостоятелно или съвместно с наказания от друг вид – например конфискация, забрана за упражняване на занаята за определено време: „Ако някой от майсторите прегреша в еснафските правила, трябва да се накаже. Наказанието се състои в това, да даде на църквата 2 оки восък и дюкянтът му да бъде затворен една неделя (т. е. една неделя не бива да похваща работа), да даде на конака 2 оки кафе и в еснафа 30 гроша в брой.”⁵⁶

Според чл. 1 от Уставните правила на абаджиите в Куманово, определената парична глоба в размер на 30 гроша, се внася в еснафския бюджет и се уточнява - „в брой”⁵⁷.

При наличие на рецидив размерът на глобата се увеличавал при всяко следващо извършване на нарушението: „В неделя, който майстор продава, ще плати щрафа в еснафската кутия първи път 20 гроша, втори път – 40 гроша и трети път – 80 гроша.”⁵⁸

Има устави, в които не е конкретизирана глобата – натурална или парична, но е посочено в полза на кого се внася – училище⁵⁹, община⁶⁰, еснафска кутия⁶¹. В други – само се споменава наказанието глоба без допълнителни уточнения – каква, колко и в чия полза. Глобата се налагала най-често кумулативно с конфискацията.

Конфискацията била друго имуществено наказание. При нея се отнемал предметът на нарушението. Това наказание се налагало при различни нарушения като самостоятелно уговаряне на работа⁶², тайно пазарене на стока⁶³, предлагане на продукция неотговаряща на качеството⁶⁴ и др. В Устава на гайтанджийския и бояджийски еснаф в Кюстендил е записано: „Който вземе скришом прежда и накачи

⁵⁶ Пак там.

⁵⁷ Пак там.

⁵⁸ **Цухлев, Д.** Цит. съч., с. 260: Устав на чохаджийския еснаф. За наказание глоба при рецидив вж и **Атанасов, В.** Нашите еснафи, с. 167: Устав на гайтанджийския и бояджийския еснаф в Кюстендил.

⁵⁹ **Меченов, Л.** Мутафчийство в Панагюрище. - Панагюрище и Панагюрския край в миналото. Т. 2, С., 1961., с. 141: Устав на мутафчийския еснаф: „Мутафчийското общество само разправя мутафчийски работи; непокорните и непослушните предава на съд. Глобата, която се взема в такъв случай, ще бъде за тукашните училища.”

⁶⁰ Материали по миналото на Копривщица, с. 591: Устав на механджийския и общопродавателен еснаф: „Ако не послуша, ще се наказва с глоба на общината ни според греката на непокорството му.”

⁶¹ Материали по миналото на Копривщица, с. 559: Устав на сапунджийския еснаф: „И ако би някой да дръзне да пазари сам и да направи, щото вземе от оная работа парите да му се вземат за кутията.”

⁶² Материали по миналото на Копривщица, с. 560: Устав на сапунджийския еснаф.

⁶³ **Атанасов, В.** Цит. съч., с. 167: Устав на гайтанджийския и бояджийския еснаф в Кюстендил.

⁶⁴ **Цонев, Ст.** Към въпроса за разложението на еснафските оргонизации у нас през периода на Възраждането.– ТВИНС гр. Варна, 1955 – 1956, №1, с. 68: Договорно писмо на гайтанджийския еснаф в Габрово.

цената ѝ без еснафско знание, да даде 25 гроша в кутията, а преждата на куп ще се вземе и после ще се дели.”⁶⁵ В договорно писмо на гайтанджийските еснафи в Габрово е казано, че при залавянето на руло плат с по-малка дължина от установената, „чаушът има право да поиска от този, когото е хванал, 50 гроша почерпка и виновният бива наказан с отнемане на съответното руло”.⁶⁶

В еснафските устави е предвидена и възможността да се конфискува не самата стока, а паричният еквивалент на спечеленото чрез извършеното нарушение: „И ако би някой да дръзне да пазари сам и да направи, щото вземе от тази работа (т. е. спечеленото от тази дейност), парите да му се вземат за кутията.”⁶⁷

Угощение. Според нормите на еснафските организации даването на угощение, наречено още „зиафет”, било не само начин за отбелязване на радостно събитие, но и вид наказание за извършено нарушение. Тъй като било свързано с изразходване на средства от страна на нарушителя, това наказание може да бъде причислено към имуществените наказания.

В пловдивския абаджийски еснаф наказанието се налагало, когато майстор се сдружи с лице, което не е майстор: „И ако някой направи съдружник някого, който не е майстор, да се наказва и единият и другият, според обичая на майсторите, с по едно угощение на всички майстори, малки и големи.”⁶⁸

В Устава на златарския еснаф в Карлово отново е предвидено същото наказание, но кумулативно с друго – парична глоба: „Който майстор яратиса (примами) някой калфа от майстора му, да даде на майсторите един зиафет и 5 грошана кутията.”⁶⁹ В друг текст от същия устав наказанието „угощение” е предвидено кумулативно с наказанието „бой”: „Който майстор напупаржа (псува) на някоя майсторица, да даде на майсторите един зифет (угощение) и 12 тояги.”⁷⁰

Отстраняване от заемана длъжност. Това наказание се налагало, когато лицето се отклони сериозно от задълженията, предвидени за заеманата длъжност и с действията си уврежда организацията. Налагало се както от едноличните, така и от колективните еснафски органи. В Майсторския закон на папукчийския еснаф в Троян е

⁶⁵ *Атанасов, В.* Цит. съч., с. 167.

⁶⁶ *Цонев, Ст.* Към въпроса..., с. 68.

⁶⁷ Материали по миналото на Копривщица, с. 559: Устав на сапунджийския еснаф.

⁶⁸ *Апостолидис, К. и Ал. Пеев.* Кондика на пловдивския абаджийски еснаф. – Год. на народна библиотека и музей в Пловдив. Кн. I, II, III. Пловдив. 1928, 1929, 1930, кн. I, с. 78.

⁶⁹ *Гандев, Хр.* Цит. съч., с. 200: Устав на златарския еснаф в Карлово.

⁷⁰ Пак там.

предвидено да се отстрани член на общото събрание, който разпространява информация или укорява майсторите. Това отстраняване било временно, „докато не се опрости с майсторите и да даде 1 ока бакър, и да е простен от бога и от майсторите”.⁷¹ Наказанието отстраняване от общо събрание, предвидено в Майсторския закон на папукчийския еснаф в Троян, е различно от същото наказание, предвидено в Устава на крояшкото дружество в София. Според чл. 16 от Устава на крояшкото дружество, онези членове, които не се покорявали на заповедите на председателя, се отстранявали от конкретното заседание на общото събрание на организацията. Тази мярка се прилагала само за определено заседание, нямала трайни последици и нарушителят не трябвало да предприема действия, за да бъде допуснат до следващото заседание.⁷²

В същия устав е предвидено при рецидив – невявяване на заседание на съвета за трети път без уважителна причина, членовете на управителния съвет на дружеството да бъдат отстранявани и вероятно заменяни с други.⁷³

Занаятчиите, избрани за еднолични органи, при сериозни нарушения също можели да бъдат отстранени. При умишлено неизпълнение на задълженията чаушът можел да бъде изгонен без да му се плати определената заплата: „Пак така думаме, когато майсторите сторят за някой майстор тюнбих да го дирят за кабахат или за други работи, да ходи чаушинът да го дири, хубаво да гледа, ако издири за какво е заръчано да иде, чаушинът да обади на устабашията; ако ли скрие ... та ако се усети, тогава може да е изпъден от чаушлука и годишнината му не се дава, ами който влезе, той да му вземе хака догдето той е седял чаушин.”⁷⁴

Отстраняването от заеманата длъжност можело да се прилага като наказание и спрямо еснафлии, членове на общински съвет. Наказанието се налагало, когато член на съвета разпространи вътрешна информация: „Гореспоменатите осем членове ще бъдат търпеливи и каквото се хортува в общината няма да се приказва по кафенетата и по дюкяните да се прави размир. Такъв от членовете ще се отхвърли и на мястото му ще се тури друг.”⁷⁵

Вероятно в еснафската организация се правели опити и за насилствено отстраняване на лица, заемащи ръководни длъжности. Данни за такъв случай има в майсторския закон на папукчийския еснаф в Троян: „И пак така решихме, който стори

⁷¹ НБКМ БИА II В 9469.

⁷² Споменна книга, с. 107.

⁷³ Пак там, с. 108.

⁷⁴ НБКМ БИА II В 9469: Майсторски закон на папукчийския еснаф в Троян.

⁷⁵ Извори за историята на Добруджа, т. III, с. 52: Из писмо на еснафите до общината в Силистра.

тараф да рече да вади устабашията без време да бъде кюста, да даде на кутията 1 ока бакър.”⁷⁶

Телесно наказание. От телесните наказания в еснафските организации се прилагал боят с пръчки. Това наказание е предвидено преди всичко във фермана на Мустафа Хан III, където е споменато няколко пъти. Първият път - при изброяване на видовете наказания, налагани от еснафския съд, се посочва „телесно наказани с пръчки”. Въпреки опозорителния характер на наказанието, то се прилагало и спрямо майстори. Боят се налагал като наказание на майстори за различни нарушения – раздор, неподчинение и др. Според текста на фермана на Мустафа Хан III от 1773 г., тежкото телесно наказание „бой с пръчки” било налагано на „агитатори и бунтуващи елементи, които раздухват огън за бунт, за раздор, за несъгласие и за караница в средата на еснафа и които по такъв начин се стремят да предизвикат аномалия в средата и анулирането на старите традиционни узаконени наредби за еснафството”.⁷⁷

Втори път е споменато и като наказание на „виновниците и престъпниците”, които се подлагат „на телесни наказания биене по задника и по босите крака с яки и здрави пръчки”⁷⁸.

Боят като наказание се налагал често като възпитателна мярка от майстора спрямо провинени чираци и калфи от дюкяна. От това правило имало изключение. Не било в правомощията на майстора да наказва баш-калфата, който имал по-различен статус. Ако той имал провинения, можело да бъде наказан от устабашията.

Наказанието „бой” се среща в най-общ вид в Регула на дюлгерския еснаф в Брацигово: „А който не се покланява на тоя път (ред) имат майсторите изин (право) еснафски и да го бият.”⁷⁹

Явно боят се приемал за успешна възпитателна мярка в златарския еснаф в Карлово, тъй като от 4 текста в устава на организацията, в два е предвидено наказание бой. Това наказание се налагало за неподчинение на майстор-златар: „Чаушинът, когато го прати устабашията да вика майсторите, който майстор не дойде от едно викане да даде на майсторите един зифет, а 12 тояги да му ударим майсторски.”⁸⁰ И още: „Който

⁷⁶ НБКМ БИА II В 9469.

⁷⁷ *Ихчиев, Д.* Цит. съч., с. 452.

⁷⁸ Цит. съч., с. 450.

⁷⁹ *Атанасов, В.* Из миналото..., с. 880.

⁸⁰ *Гандев, Хр.* Цит. съч., с. 199.

майстор напупаржа (псува) някоя майсторица, да даде на майсторите един зифет (угощение) и 12 тояги.”⁸¹

Интересен текст е записан в съгласително писмо на папукчийския еснаф в Троян. Според съдържанието му наказанието бой се налага за извършено от друг член на организацията нарушение: „Който от ергените майстори, или калфа, или чирак се улови че ходи по седенки, майстор от този еснаф ще дава 100 гроша джереме (глоба), и 50 тояги еснафски ще му се ударят.”⁸²

В повечето устави е записан точният брой на ударените тояги: 12⁸³, 25⁸⁴, 50⁸⁵ и т. н. Най-тежко телесно наказание – 99 удара, е предвидено в Кондиката на бъчварския еснаф в Горна Оряховица. Направено е и допълнително уточнение върху коя част от тялото се налага наказанието: „Кой не държи тази заповед, 3 дни ще седи запрян, на четвъртия ден ще го извади еснафът, ще му удари 99 тояги на краката, ето тъй да знаете.”⁸⁶

В някои случаи телесното наказание „бой” се среща в еснафските устави кумулативно с други наказания: затваряне (запиране)⁸⁷, глоба⁸⁸, даване на угощение⁸⁹.

В Регула на дялгерския еснаф в Брацигово е предвидено удвояване броя на тоягите в случай, че наказаният откаже да приеме определеното му наказание доброволно: „Спроти кабахата може да се педепсува кой е тестирилия 12 тояги, кой не ляга на пътя - нему 25 тояги и да го затворят, така да търсят всеки на еснафа да си плаща що му е борчлия.”⁹⁰

Връщане на избягал ученик. В случай на бягство или приемане на чужд ученик без разрешение на еснафското ръководство, се прилагало като наказание връщането му при първоначалния майстор. По този начин новият майстор се лишавал от работна ръка, а отклонилият се ученик бил приучаван към дисциплина и спазване на еснафските правила. Възстановявала се справедливостта в отношенията между занаятчиите в организацията.

⁸¹ Пак там.

⁸² НБКМ БИА II В 9469.

⁸³ *Гандев, Хр.* Цит. съч., с. 199 и с. 200: Устав на златарския еснаф в Карлово.

⁸⁴ *Атанасов, В.* Из миналото..., с. 880: Регула на дялгерския еснаф в Брацигово.

⁸⁵ НБКМ БИА II В 9469: Съгласително писмо на папукчийския еснаф в Троян.

⁸⁶ *Цонев, Ст.* Към въпроса..., с. 64.

⁸⁷ *Атанасов, В.* Из миналото..., с. 880: Регула на дялгерския еснаф в Брацигово; *Цонев, Ст.* Към въпроса..., с. 64: Кондика на бъчварския еснаф в Горна Оряховица.

⁸⁸ НБКМ БИА II В 9469: Съгласително писмо на папукчийския еснаф в Троян.

⁸⁹ *Гандев, Хр.* Цит. съч., с. 199: Устав на златарския еснаф в Карлово.

⁹⁰ *Атанасов, В.* Из миналото..., с. 880.

Наказанието се прилагало заедно с друго наказание - глоба. Според Устава на кюркчийския еснаф в Бобошево: „Ако бяга някой чирак от майстора си и го приеме друг майстор без еснафски изим (разрешение), да даде в кутията сто гроша и чирака да го върнем пак при първия майстор да си изседи там до уреченото време.”⁹¹ Същото наказание е предвидено в Устава на бакалския еснаф в Шумен, но допълнително изискване е наличието на умисъл при примамването на чужд ученик от майстора: „Ако ли някой поддума някой чирак да остави майстора си и да отиде при него, ще плати 3 оки восьък и чиракът ще се вземе назад.”⁹²

Запиране. Наказанието е предвидено във фермана от 1773 г., според който „временно арестуване” се налага от управителния съвет на еснафа.⁹³ Запирането представлявало временно затваряне на лицето, при което то е лишено от възможността да извършва своите ежедневни дейности. То се практикувало само в случай, когато наказаният не се подчинявал на наложено от еснафските органи наказание. Чрез временно лишаване от свобода на непокорния еснафлия се давала възможност да обмисли и коригира своето поведение и да се подчини на еснафската воля като изпълни наложеното наказание.

Няма яснота къде се затварял наказаният. Вероятно се запазила практиката лицата да се затварят временно в частни къщи на по-видни жители на селището – духовници, старей, еснафски ръководители и пр. Близките на затворения носели нужните му продукти и принадлежности.

В някои еснафски правилници наказанието се среща в най-общ вид, без да се споменава срокът, за който лицето се затваря: „А кой не се покланява на тоя път имат майсторите изим еснафски да го бият и да го затворят, не може на еснафа ни забитин да каже нищо.”⁹⁴ В други е записана точната продължителност на наказанието: „Кой не държи тази заповед, 3 дни ще седи запрян, на четвъртия ще го извади еснафът, ще му удари 99 тояги на краката, ето тъй да знаете.”⁹⁵

Временно затваряне на дюкяна. Временното затваряне на еснафски дюкян било сериозно наказание за провинил се еснафлия, тъй като той търпял големи

⁹¹ **Кенов, Ив.** Цит. съч., с. 262: Устав на кюркчийския еснаф в с. Бобошево.

⁹² Шумен и Шуменско, с. 205. Идентичен текст се среща в НБКМ БИА II В 9469: Майсторски закон на папукчийския еснаф в Троян.

⁹³ **Ихчиев, Д.** Цит. съч., с. 450.

⁹⁴ **Атанасов, В.** Из миналото ..., с. 880: Регула на дюлгерския еснаф в Брацигово.

⁹⁵ **Цонев, Ст.** Към въпроса..., с. 64: Кондика на бъчварския еснаф в Горна Оряховица.

финансови загуби. Като наказание то е предвидено в Устава на абаджийския еснаф в Куманово: „Ако някой от майсторите прегреша в еснафските правила, трябва да се накаже. Наказанието се състои в това да даде на църквата 2 оки восък и дюкянът му да бъде затворен една неделя (т. е. една неделя не бива да подхваща работа).”⁹⁶

Наказанието се налагало при рецидив като при всяко следващо нарушение размерът му се увеличавал. В Устава на механджийския и общопродователен еснаф в Копривщица е предвидено следното: „Повторително се съгласява механджийския еснаф за в случай, ако да би се хване някой в Св. неделя до отпуск на църквата че продава, да има право еснафът да му запечата дюкяна 5 дни и една ока восък за първи път; а за втори път 10 дни и 7 оки восък.”⁹⁷

Временно затваряне на работното помещение при противене от страна на еснафлия е предвидено в Устава на терзийския еснаф в Етрополе („и десет дни да стои хапас”)⁹⁸ както и в Устав на фурнаджийския еснаф в Карлово („да има протомайстора изин и власт да му затваря фурната догде си наплати кабахата си”)⁹⁹.

В анкетата на Валтазар Богишич, проведена през 1877 г. в Свищов за този вид наказание дава сведения сапунджията Стоян Бръчков: „Когато повече или по-малко такъв майстор продаде някаква вещ, той [първомайсторът] го наказва не само с глоба, но и с това, че нареждал да се затвори дюкянът за 2 или 3 дни.”

Когато нарушителят изпълнил доброволно наложеното му първоначално наказание, получавал опрощение от майсторите и право отново да възстанови своята работа.

Кюста. Постановените решения по наказателни и граждански дела трябвало да бъдат изпълнявани безусловно от занаятчиите. Тяхната сила имала като юридическа гаранция определена санкция. Еснафското право не се задоволявало само с това да констатира нарушенията на разпоредбите и да предвижда наказания за тях. Съществували специални норми, които имали охранително действие и предвиждали тежки наказания за неспазването на еснафските правила. По този начин наредбите на

⁹⁶ *Соколов, Л.* Цит. съч., с. 134.

⁹⁷ Материали по миналото на Копривщица, с. 41: Устав на механджийския и общопродователен еснаф в Копривщица. Увеличаване на наказанието при рецидив има и в устава на гайтанджийския и абаджийския еснаф в Трън: „Който от еснафа според гореописаните условия, ще да се наказват за тухмоч от ½ ока восък до 4 оки за първа погрешка и непокорност; ако дръзнат и втори път, тогаз да му се затвори дюкянът 1 седмица.” Вж.: Споменна книга, с. 197.

⁹⁸ *Цонев, Ст.* Към въпроса..., с. 63.

⁹⁹ *Унджиев, Ив.* Карлово. История на града до Освобождението. С., 1962, факсимиле.

обичая били охранявани и защитавани посредством принудителни действия. Един такъв механизъм бил кюстата.

Думата „кюста“ идва от персийски, среща се и в турския език – „кюстах“. Превежда се като „публично осрамен човек, лишен от упражняване на право, спрян от работа“. Това било най-тежкото дисциплинарно наказание. За кюста се споменава в еснафските устава, а също така в проучвания на Л. Данаилов¹⁰⁰ и Ст. Бобчев¹⁰¹. Наказанието е споменато и във фермана от 1773 г., където е записано като „изгонване от еснафството“.¹⁰²

Кюстата била санкция, налагана най-често от общото събрание на еснафа като едно от най-строгите наказания. При налагането му лонджата имала подкрепата на официалните турски власти в лицето на кадията и други административни органи.

Кюста била налагана в два случая. Първо, когато член на еснафа не изпълнявал решения на еснафската лонджа или наложено му наказание, той бил обявяван за кюста: „Който се не покори на еснафското присъждане за кабахат или за каквото било друго, да иде на съд да се поправи за това; такъв да го отлъчваме от еснафа и да запрем хич да не работи занаята ни дома, ни на дюкян тук в Бобошево, докато не се покори на еснафа и да даде колкото намерим монасип пари в кутията.“¹⁰³ Налагане на наказанието при непокорство на еснафлия, е предвидено и в Майсторски закон на папукчийския еснаф в Троян¹⁰⁴, Закона на бояджийския еснаф в Панагюрище¹⁰⁵, Устава на терзийския еснаф в Шумн¹⁰⁶, Устава на гайтанджийския и бояджийския еснаф в Кюстендил¹⁰⁷, Закона на рурфета папукчийски и купчийски в Копривщица¹⁰⁸, Устав на механджийския и общопродавателен еснаф в Копривщица¹⁰⁹ и др. Второ - за тежки престъпления срещу еснафската организация и нарушения срещу публичната нравственост извършителят също бил обявяван от съда за кюста, но в този случай кюстата била наказание за конкретно нарушение и се налагала за известен период от време. Тази хипотеза се

¹⁰⁰ Данаилов, Л. Кюста – В: Юридически преглед, XIV, 1906, с. 183.

¹⁰¹ Бобчев, Ст. Обичайно съдебно право, кн. XXXIII, С., 1917, с. LXV, СХУН.

¹⁰² Ихчиев, Д. Цит. съч., с. 450.

¹⁰³ Кефов, Ив. Цит. съч., с. 263: Устав на кюркчийския еснаф.

¹⁰⁴ НБКМ БИА II В 9469.

¹⁰⁵ Атанасов, В. Из миналото..., с. 880.

¹⁰⁶ Шумен и Шуменско, с. 214.

¹⁰⁷ Атанасов, В. Нашите еснафи, с. 167.

¹⁰⁸ Аргиров, С. Цит. съч., с. 387.

¹⁰⁹ Материали по миналото на Копривщица, с. 592.

срещала по-рядко. В едно решение на платнарския еснаф в Карлово е записано: „Който престъпи този еснафски закон да е 6 месеца от еснафа вñ.“¹¹⁰

Решение за обявяване на едно лице за кюста било вземано задължително от лонджата. Наказаното лице търпяло сериозни негативи. От момента на произнасяне на присъдата то било изолирано от еснафското общество: „И ако не бъде слушлив, то ще се изважда от еснафа ни и ще има чест от събора еснафски като един предател и езичник.“¹¹¹ Обявяването на наказанието имало сериозни икономически и социални последици за занаятчията.

Преди всичко наказаният занаятчия не можел да работи в дюкяна си. След произнасяне на присъдата чаушът му съобщавал решението и незабавно пристъпвал към затварянето на дюкяна и работилницата на наказания. Ключът оставал в наказания, но от този момент той преставал да интересува общността, „за която той бил юридически мъртвец.“¹¹² Той не бил допускан на заседания на лонджата, не можел да получи материали за производство, да се възползва от еснафските права и да разчита на застъпничество и защита от страна на организацията: „Ако някой не се съгласи да заплати определеното количество в касата на мутафчийското общество, не ще му се позволява да работи мутафчийство. Не ще да му се дават пари и козина да работи.“¹¹³ Бил изолиран от занаятчиите и при дългите пътувания към панаири или за закупуване на стока: „На път да не се събира никой от майсторите с него, нито да вземат, нито да дават с него докато не се опрости с майсторите.“¹¹⁴ Еснафът и всички негови членове прекъсвали всякакви контакти с лицето – юридически, търговски, социални. „На всички се забранявало да говорят и се поздравяват с него, да се ръкуват и спохождат, - изобщо, забранено било всяко общение с обявения кюста.“¹¹⁵ „Ако продължава да не изпълнява тия решения и се противи да внесе глобата, такъв се отлъчва от еснафа, сиреч заръча се на еснафлиите с такъв вироглавник да нямат никакви сношения, не само да не влизат в дюкяна и къщата му, но и на улицата когато го срещнат, да не го поздравяват.“¹¹⁶

¹¹⁰ НБКМ БИА Колекция кондики, II А 7741: Тефтер на платнарския еснаф; *Александров, В.* Из историята на град Карлово стопански, културни, благоустройствени и други придобивки от 1903 до 1934 г. С., 1938, с. 82. Наказание кюста е предвидено за сериозни нарушения и в други еснафски устави. Вж. *Цончев, П.* Цит. съч., с. 87: Устав на папукчийския еснаф; *Апостолидис, К. и Ал. Пеев.* Цит. съч., кн. I, с. 24; Материали по миналото на Копривщица, с. 559: Устав на сапунджийския еснаф.

¹¹¹ Материали по миналото на Копривщица, с. 595: Устав на механджийския и общопродавателен еснаф.

¹¹² *Данаилов, Л.* Цит. съч., с. 184.

¹¹³ *Меченов, Л.* Цит. съч., с. 140: Устав на мутафчийския еснаф в Панагюрище.

¹¹⁴ НБКМ БИА II В 9469: Майсторски закон на папукчийския еснаф в Троян.

¹¹⁵ *Данаилов, Л.* Цит. съч., с. 183.

¹¹⁶ *Еничерев, Н.* Цит. съч., с. 280: Устав на еснафите в Прилеп.

Постановеното наказание било огласявано публично. След което членовете на другите еснафи и гражданите също избягвали наказания. Лицето било отстранявано и от изборни обществени длъжности – в община, училища и църкви.

В някои случаи се предвиждали още по-тежки мерки спрямо обявените за кюста. В Закона за наказанията, създаден в Севлиево през 1872 г., е казано: „Определихме днес следния закон за наказание на лицата, които дръзнат да говорят против членовете общински докачително и неприлични думи във кафенетата, и по пазаря, или тук в общата стая на събранието, и за ония, които си позволяват да критикуват във всеки случай учителите.

1. На такъв човек ще бъде запретиено да влиза свещеник в къщата му за водосвет и други (църковни треби).

2. Не ще му е позволено да приема свято причастие в църква, нито той, нито децата му.

3. Умрелите му не се приемат да се опяват в севлиевската църква, нито да се ровят (в гробищата), додето виновният не дойде в съзнание и да се покае и отнесе с прилично почитание към членовете общински, за да проси извинение за погрешката си и се обещае, че ще се поправи. Така също не ще му се кръщават и децата в църква.”¹¹⁷

За да бъде опростен и да бъде отменена кюстата, наказаният трябвало да изпълни първото решение на еснафските органи и да „се покори”. По данни от анкета на Ст. Бобчев, едно лице оставало кюста „до когато се издължи или до когато дойде сам пред устабашията и признае грешката си”¹¹⁸. Тогава можел да получи опрощение от лонджата. Покоряването представлявало публично разкайване, искане на извинение и даване на обещание, че ще спазва и изпълнява еснафските разпоредби и решения. Своеобразният обред завършвал с ръкуване с всички членове на общото събрание по ред, като се започвало от първомайстора: „И грешният, ако се покае за неговото непокорство, пак ще го приемем в еснафа за наш брат и ще се канонише законно.”¹¹⁹

Непосредствено след „опрощението” чаушът отварял дюкяна и работилницата на наказания майстор, за да може отново да практикува занаята си. В някои случаи по преценка на лонджата, на лицето се налагала една допълнителна глоба (напр. една ока зехтин за църквата): „По майсторския закон да е кюстах този майстор да е във от

¹¹⁷ *Темелски, Хр.* Поздрави от Севлиево. С., 2006, с. 194.

¹¹⁸ *Бобчев, Ст.* СББЮО, част II, т. I, Държавно право, С., 1915, с. 243.

¹¹⁹ Материали по миналото на Копривщица, с. 595: Устав на механджийския и общопродавателен еснаф.

еснафа; да е вѣн и ако се моли да даде бакър колкото е монасип и да е простен от Бога и от майсторите по закон.”¹²⁰

Премахването на кюстата се оповестявало публично сред еснафската общност и ставало достойние на всички. При следващи провинения предишно налагане на кюста се смятало за утежняващо вината обстоятелство. Било възможно при няколко обявявания за кюста виновният да бъде лишен завинаги от правото да бъде член на еснафа и да практикува дадения занаят.

Предаване на турската власт. Членовете на еснафската организация сами решавали своите спорове и налагали наказания на нарушителите на еснафските правила. В случай, че наложеното наказание не се изпълнявало доброволно, лицето се предавало на турската власт. Това била крайна мярка, която се прилагала като изключение спрямо непокорните еснафски членове.

В различните еснафски устави наказанието е формулирано по различен начин, но значението му е идентично: при неподчинение от страна на наказания, той се извежда от защитните рамки на организацията и се предава в ръцете на турската власт. „Ако някой от нашия еснаф стори някоя грешка, той се съди от еснафа с повеление надзирателско; ако не послуша началниците еснафски, издава се повеление от надзирателя (устабашията) и се предава на забитския конак да се накаже като непокорлив на еснафа ни.”¹²¹ Подобен текст е вписан в Майсторския закон на папукчийския еснаф в Троян¹²², Уставни правила на терзийския еснаф в Кюстендил¹²³, спогодба между гайтанджийския еснаф и габровските граждани¹²⁴ и др. В различните текстове турската власт е наречена с различни наименования: „забитски конак”, „властта”, „конак”, „забитина” и др.

Духовни наказания. Духовните наказания обикновено били вписвани в началото или в края на еснафските правилници. Те не били алтернатива на светските наказания, а се налагали заедно с тях. Този вид наказания не се налагали от църковен орган, каквато била традиционната практика.

¹²⁰ НБКМ БИА II В 9469: Майсторски закон на папукчийския еснаф в Троян.

¹²¹ Материали по миналото на Копривщица, с. 591: Устав на механджийския и общопродователен еснаф.

¹²² НБКМ БИА II В 9469.

¹²³ **Атанасов, В.** Нашите еснафи, с. 166.

¹²⁴ **Цончев, П.** Цит. съч., с. 68.

Духовните наказания в еснафските устави представляват вид клетва, която се отправя към нарушителя на установения от устава ред: „И който (да не даде Бог) поиска да развали това общобратствено наше съдружество и сее раздор между еснафа ни, него да развали Господ бог и да се изпълни на неговия дом клетвата от Светото писание, което говори: „Да бъде техният двор пуст, и в жилищата им да не бъде жив.“¹²⁵

Сред духовните наказания се среща голямо разнообразие както във формулировката на клетвата, така и в позоваването на светците – Исус Христос, Йоан Кръстител, Свети Пантелеймон, триста и осемнадесет отци и др. Някои текстове са кратки, като този в устава на сапунджийския еснаф в Копривщица: „Ако някой от майсторите дръзне да разори този закон, бог да го разори съвсем.“¹²⁶ Други са по-пространни и изчерпателни, като вписаното в устава на папукчийския и купчийския еснаф в Копривщица: „Това утвърдихме всички общобратствено и единомислено и да не дръзне някой да го разори, защото ако го разори някой него да го разори Господ съвсем и да не види хаир никога. И каквото що рекохме по-горе, да му бъдат даведжии всичките подписани майстори на страшния съд божи. И да има проклятията на триста и осемнадесетте богоносни отци, и на всички светци, амин.“¹²⁷

Интересен текст съдържа Свидетелство на терзийския еснаф в Етрополе от 1802 г., според който извършителят на определено нарушение се наказва от „свети цар Костадин“.¹²⁸ Вероятно се има предвид цар Константин, който през 313 г. с указ обявил на подвластните му народи в Римската империя пълна веротърпимост: на езичниците да извършват обредите на своето богопочитане, а на християните разрешил свободно да се покланят на своя Бог.

Заплаха от наказания „свисше“ за нарушителите на установените правила има и в: Устав на абаджийския еснаф в Пловдив¹²⁹, Устав на терзийския еснаф в Етрополе¹³⁰, Закон на бояджийския еснаф в Панагюрище¹³¹, Устав на кюркчийския еснаф в с.

¹²⁵ *Аргиров, С.* Цит. съч., с. 386: Закони на рует папукчийски и купчийски

¹²⁶ Материали по миналото на Копривщица, с. 559: Устав на сапунджийския еснаф.

¹²⁷ *Аргиров, С.* Цит. съч., с. 386: Устав на папукчийския и купчийския еснаф в Копривщица.

¹²⁸ *Цонев, Ст.* Към въпроса за разложението на еснафските организации, с. 63.

¹²⁹ *Апостолидис, К. М.* История на град Филипопол. Български превод в ОДА - Пловдив, ф. 1819, ап. 1, а.е. 3, с. 522.

¹³⁰ *Цонев, Ст.* Към въпроса за разложението..., с. 63: „Кой престъпи тая заповед да бъде наказан от Бога отца и Исуса Христа и от свети цар Костадин, щото му служим длъжностите наши, и от Светото евангелие да е наказан и от триста и осемнадесет отци, каквото са направили сторите майстори лонджа.“

¹³¹ *Атанасов, В.* Из миналото на нашите еснафи, с. 882: „Ако някой би решил да се съпротиви на написаното откак се е подписал, освен гдето ще да има да дава ответ пред земните съдии, ще бъде осъждан и на страшния съд Божи като престъпник на доброто.“

Бобошево¹³², Устав на папукчийския и купчийския еснаф в Копривщица¹³³, Устав на гайтанджийския и бояджийския еснаф в Кюстендил¹³⁴, Устав на семерджийския еснаф в Кюстендил¹³⁵, Устав на фурнаджийския еснаф в Карлово¹³⁶, Устав на сапунджийския еснаф в Копривщица¹³⁷.

Други наказания. В еснафските документи се споменава за наказания, които порядко се срещат. Такива според фермана от 1773 г. са публичното опозоряване и изобличението.¹³⁸

В Устав на еснафи от с. Широка лъка е записано също едно специфично наказание – повторно изучаване на занаята: „Който в работата се противопостави на друг някой майстор, без да е работил на тази работа, ще се наказва да учи втори път за майстор и с една ока свети свещи.”¹³⁹

Специфично наказание е записано и в Устава на гайтанджийския и абаджийския еснаф в Трън. Според него еснафският ръководител носи материална отговорност, когато е дал необезпечен заем от еснафската каса и заемополучателят не го е върнал. Заплахата от това наказание увеличавала отговорността на първомайстора при отпускане на заем от общите еснафски пари: „Колкото пари се съберат еснафски в касата, ще да се употребят за полза на еснафа. Да се дават на същите майстори с износна лихва, със задължение две лица да запишат за сигурация (гаранция). Ако дръзне устабашията за хатър да даде без второ лице, и ако се случи да пропаднат, тогиз остават за загуба на устабашията. Записите ще да се написват на еснафско име.”¹⁴⁰

Направеното проучване върху българските възрожденски еснафски организации показва голямо разнообразие по отношение на видовете наказания, налагани на еснафските членове. Те бивали духовни и светски, като светските можели да бъдат имуществени (глоба в пари и натура, конфискация на продукцията, даване на угощение),

¹³² **Кенов, Ив.** Цит. съч., с. 263: „И ако не изпълнява тия наредби и стои противен на есафа Бог да го накаже, както иска, и на тоя свят и на оня, и хаир и берекет от занаята да не види до живот.”

¹³³ **Аргиров, С.** Цит. съч., с. 386: „Това утвърдихме всички общобратствено и единомислено и да не дръзне някой да го разори, защото ако го разори някой него да го разори Господ съвсем, и да не види хаир никога. И каквото що рекохме по-горе, да му бъдат даведжии всичките подписани майстори на страшния съд божи. И да има проклятията на триста и осемнадесетте богоносни отци, и на всички светци, амин.”

¹³⁴ **Атанасов, В.** Нашите еснафи, с. 167: Устав на гайтанджийския и бояджийския еснаф в Кюстендил.

¹³⁵ **Сапунджиев, Д.** Цит. съч., с. 85.

¹³⁶ **Унджиев, Ив.** Цит. съч., факсимиле.

¹³⁷ Материали по миналото на Копривщица, с. 559.

¹³⁸ **Ихчиев, Д.** Цит. съч., с. 450.

¹³⁹ ОДА – Смолян, ф. 936, оп. 2, а. е. 128.

¹⁴⁰ Споменна книга, с. 41.

телесни и опозорителни (бой), административни (връщане на избягал ученик, отстраняване от заемана длъжност, временно и постоянно затваряне на дюкяна), запиране, отлъчване (кюста), предаване на турското правосъдие и др. Определянето на вида и тежестта на наказанието за конкретно нарушение се извършвало от еснафския съд. Правораздавателни компетенции имали първомайсторът, еснафският съвет, лонджата. В някои случаи бил създаван специален еснафски съд от уважавани образовани майстори.

Използвана литература:

1. *Александров, В.* Из историята на град Карлово стопански, културни, благоустройствени и други придобивки от 1903 до 1934 г. С., 1938.
2. *Апостолидис, К. и Ал. Пеев.* Кондика на пловдивския абаджийски еснаф. – Год. на народна библиотека и музей в Пловдив. Кн. I, II, III. Пловдив. 1928, 1929, 1930.
3. *Аргиров, С.* Два стари еснафски устава. - ПСп, LXI, С., 1901.
4. *Атанасов, В.* Из миналото на нашите еснафи. - ПСп, кн. LXII, 1902.
5. *Атанасов, В.* Нашите еснафи. - Сп. Светлина. Журнал за наука, изкуство и култура, 1894, № 11 – 12.
6. *Бобчев, Ст.* СББЮО, част II, т. I, Държавно право, С., 1915.
7. *Бобчев, Ст.* Обичайно съдебно право, кн. XXXIII. С., 1917.
8. *Ганев, В.* Историческо развитие на търговското право. - ГСУ ЮФ, т. XII, 1921.
9. *Гандев, Хр.* Фактори на българското Възраждане. 1600 - 1830. С., 1943.
10. *Гигов, Н., А. Печилков и В. Искилиева.* Смолян. Смолян, 1972.
11. *Данаилов, Л.* Кюста – В: Юридически преглед, XIV, 1906
12. *Еничерев, Н.* Възпоминания и бележки. С., 1906.
13. Извори за историята на Добруджа, т. III. С., 1988.
14. *Ихчиев, Д.* Еснафски документи и еснафски организации в турско време. – СпБИкД, 1907, кн. 7.
15. *Кефов, Ив.* Минало и сегашно на с. Бобошево. С., 1935.
16. Материали по миналото на Копривщица - Юбилеен сборник по миналото на Копривщица. С., 1926.
17. *Меченов, Л.* Мутафчийство в Панагюрище. - Панагюрище и Панагюрския край в миналото. Т. 2, С., 1961.

18. НБКМ БИА I A 7697: Устави и уставни правила на абаджийския еснаф в Жеравна.
19. НБКМ БИА II A 7649: Кондика на абаджийския еснаф в Етрополе.
20. НБКМ БИА II A 7697: устави и уставни правила на абаджийския еснаф в Жеравна.
21. НБКМ БИА II A 7741: Тефтер на платнарския еснаф.
22. НБКМ БИА II A 7969.
23. НБКМ БИА II B 900: Законник на кожухарският еснаф в Трявна.
24. НБКМ БИА II B 9469: Тефтер на папукчийския еснаф в Троян.
25. НБКМ, ф. 440, а. е. 1, л. 4:.
26. НБКМ БИА II Д 50: решение на ипекчийския еснаф в Скопие.
27. ОДА – Смолян, ф. 936, оп. 2, а. е. 128: Устав на еснафи в с. Широка лъка.
28. *Сапунджиев, Д.* Българската кооперация. С., 1947.
29. *Соколов, Л.* Стопанството на Куманово во втората половина на XIX век со одделен поглед врз абадскиот занает и еснаф. - ГИНИ, г. I, кн. 1, Скопие, 1957.
30. *Темелски, Хр.* Поздрави от Севлиево. С., 2006.
31. *Унджиев, Ив.* Карлово. История на града до Освобождението. С., 1962, факсимиле.
32. *Хаджийски, Ив.* Бит и душевност на нашия народ. Т. I, С., 2002.
33. *Цонев, Б.* Споменна книга на софийския кроячки еснаф по случай стогодишния му юбилей. С., 1907.
34. *Цонев, Ст.* Към въпроса за разложението на еснафските организации у нас през периода на Възраждането.– ТВИНС гр. Варна, 1955 – 1956, №1.
35. *Цухлев, Д.* История на град Видин и неговата област. С., 1932.
36. Шумен и Шуменско XV - XIX век (документи и материали). Шумен, 1996.
37. *Levis, B.* The Islamic guilds. – The Economic History Review, Т. VIII, 1937, Nr. 1, p. 26.

TYPES OF PUNISHMENTS IN THE BULGARIAN REVIVAL
GUILD ORGANIZATIONS

By Petia Nedeleva

Every historical period has its own social and economical phenomenon which is descriptive for it. It is symbolic and contains in it characteristic and distinctive features of its time. Such a phenomenon, for the period of Revival in the Bulgarian lands is the Guild organizations with their order, with the specific relations between their members, social, economical and jurisdictional activity.

Very important deductions and conclusions can be drawn from the gathered materials for the Guilds in the Bulgarian lands during the period of Revival and especially their Statutes and rules.

The offender was subject to two groups of sanctions. On one hand he suffered a punishment to the Soul – Damnation, Punishment by Court of God, Curse. On the other hand the offender was punished with various secular penalties: to the property, physical, disgrace, administrative, distraint, excommunication, bringing to Turkish justice etc. Most often the imposed penalty was a fine in one of its varieties: financial or payment in kind.